

poeia Londinensis av William Salmons, en entusiastisk talesman för växten.

Motsvarande gäller Edvard Jenner, som ej heller var först. Redan 1774 hade bonden Benjamin Jetsy ympat sin fru och fyra barn med kokoppor för att skydda dem mot smittkoporna – vilket Jenner ej kände till.

Christiaan Eijkman visste ej heller att samtidigt som han sökte efter orsaken till beriberi, så hade Kanehiro Takaki valt ut två långresefartyg med två olika kosten, den ena med grönsaker och den andra med traditionell riskost. Tvåhundra av den trehundra man starka besättningen på risbåten insjuknade i beriberi, i den andra endast de som ätit ris i smyg.

Rapporten, som skrevs på japanska och ej föreslog någon förklaring, blev oläst. Många forskare har lärt sig att ett tecken på en god idé är att någon annan tidigare fastnat för den.

Tio år före sin tid

När nobelpris utdelas förekommer det att många känner sig kallade men få blir utvalda. När Banting och McLeod fick sitt omdiskuterade nobelpris 1923, skrev den svenske läkaren Paul Sjöquist till nobelkommittén och ville bli uppmärksammas för att han redan 1908 varit inne på den rätta vägen beträffande insulinet. På eget bevåg och bakom ryggen på kolleger hade han injicerat ett koncentrat av mald kalvpankreas utblandat med vatten och glycerin på en diabetessjuk tioårig pojke. Sjöquist stoppades och fick inga medel att fortsätta experimenten.

Han var tio år före sin tid och ett tuppfjät från den stora upptäckten. Han blev skolläkare, men behöll sitt intresse för vetenskap och lät sig icke nedslås. På gamla dar kunde han på ett tankeväckande sätt skriva: »Jag får kanske vara glad för vad som varit, och roligt har det varit, det kan jag försäkra. Tänk bara om det gäve så mycket mynt som det bereder mig glädje.»

Skripen för att roa

Boken är inte skriven som en gängse historiebok, utan för att roa. Författaren säger sig snarare ha sökt än undvikit anekdoterna, de dråpliga misstagen och tankefelen, men också stannat vid det mödosamma arbetet och de geniala ingivelserna.

Någon historia underifrån är det inte. Främst beskrivs de stora upptäckterna och heroer som Sertürner, Koch, Pasteur,

År 1852 uppfann den engelske läkaren Alexander Wood injektionsnålen och helt nya möjligheter att stilla smärta öppnade sig. Men också nya möjligheter till missbruk. Den förste injektionsmissbrukaren blev Woods egen fru som dog av en överdos morfin. – Eugène Samuel Grasset, 1897, finns på Philadelphia Museum of Art.

Lister och Semmelweiss. Ofta känd historia får man uppleva med nya vinklingar, underfundig text och utomordentliga illustrationer. Ett exempel är rubriken »Först älska – sedan Hata», där Hata är den japan som framställde »frälsaren», »606:an», »Ehrlich-Hata 606»-Salvarsanet.

Författaren skriver om William Murell, som 1879 introducerade nitroglycerinet, att hans explosiva droppar säkerligen skulle ha uppmärksammas av Nobelkommittén om den då funnits. Han berättar drastiskt om William Castle, som arbetade hos Minot och som märkt att cancerpatienter som fått sin mage bortopererad ofta dog i perniciös anemi. Fanns det något i ventrikeln undrade han, stack två fingrar i halsen och gav av det utspydda till patienter som förbättrades. Han framställde torkad grismagge i pulverform, som fick namnet ventrikulin. På 1940-talet hittades den yttre faktorn B₁₂.

Ändra lite – testa igen

En av de förträffliga rubrikerna lyder »Mendels ärter, Morgans flugor och den dubbla spiralen». Där avhandlas den moderna genetiken och HUGO-projektet.

Paul Ehrlich hade en ständigt uppmaning till sina medarbetare i deras omständiga arbeten med olika färgers bindning-

ar till celler, en uppmaning som fortfarande gäller: Fungerar det inte, ändra lite. Dagens forskare kan likt en testpilot i en flygplanssimulator bära en virtuell TV-hjälm och docka sin molekyl mot receptorn via en manöverspak. Passar inte molekylen kan han lyda Ehrlichs råd: Fungerar det inte, ändra lite. Och testa igen. •

En klassiker om svensk radiologi under 100 år

Leif Ekelund, red **Ett sekel med röntgenstrålar**. 141 sidor. Linköping: Svensk förening för radiologi, 1995. ISBN 91-630-3586-3.

Recensent: professor Ulf Rudhe, Huddinge.

Med ett entusiastiskt förord har Leif Ekelund, ordförande i Svensk förening för medicinsk radiologi, till 100-årsminnet av Wilhelm Conrad Röntgens upptäckt av X-strålarna ställt samman bidrag som belyser den svenska radiologins inklusive nuklearmedicinens, onkologins och radiofysikens utveckling.

Boken inleds av ett nytryck av läkaren Thor Stenbecks artikel från Hygiea 1896, »Om den Röntgenska upptäckten af X-strålarna och dess historiska utveckling», själva upptakten till den medicinska radiologin i vårt land. Den förnyade publiceringen torde även tjäna syftet att rädda detta pionjärarbete undan glömskan, ett klart lyckokast.

Experter har fört pennan

Andra artiklar som införlivats i boken som omtryck är Sven-Ivar Seldingers personliga minnen av angiografiutvecklingen på 1950-talet, Sven-Göran Franssons artikel om Wilhelm Conrad Röntgen, en motvillig Nobelpristagare, och Olle Kjellgrens »Utsikt från en jättes axel eller den svenska gynekologiska onkologins tidigare historia».

Nyskrivna bidrag är ett om neuroradiologisk historik (Claes Rådberg), svenska bidrag till utvecklingen av radiologisk diagnostik av hjärta och

kärl (Erik Boijesen), thoraxradiologisk diagnostik (Sven-Göran Fransson), samt om radioterapi i Sverige, en historisk återblick av Lars-Gunnar Larsson och Rune Walstam. Vidare belyses utvecklingen av radiofysiken i Sverige av Carl A Carlsson och Gudrun Alm Carlsson samt nuklearmedicinens historia av Sten Carlsson.

De flesta artiklarna är illustrerade, något som förträffligt kompletterar texten. Som synes av författarförteckningen är det experter som fört pennan. Över lag är det utmärkta artiklar präglade av skärpa och pregnans. Flerstädes har i skildringen av den svenska utvecklingen inarbetats de internationella erfarenheterna.

Betydelsen av det nära samarbetet mellan forskarna och industrin för utveckling av bättre teknik och nya kontrastmedel betonas.

I en ingress till Claes Rådbergs artikel anges att i framställningen i regel nämnes endast de forskare som först utformat grundläggande bidrag till specialitetens metod- och kunskapsutveckling, en grund-sats som även präglar övriga nyskrivna artiklar. Medvetet har man avstått från att skildra stora delar av den allmänna röntgendiagnostiken.

Forskningsfront

Det bestående intrycket av boken är att svensk radiologi visat en enorm utveckling under det senaste halvsekle med en forskningsfront som varit av världsklass. Särskilt den av Seldinger utvecklade kateter-tekniken gav den internationella radiologin en svensk inriktning.

I enlighet med Thorilds maxim tillkommer det recensenten »att taga var sak för vad den är». Ändå går tankarna osökt till vår högt ansedda tidskrift Acta Radiologica som under många år bidragit till att sprida svenska och nordiska radiologiska forskningresultat nationellt och internationellt. En aldrig så kort skildring av tidskriftens insatser hade säkert uppskattats av många läsare av denna volym.

Och med risk för att bli beskyldd för att tala i egen sak finner jag att pediatrik radiologi, som låg i forskningsfronten under 1950- och 1960-talen, inte heller ägnats något utrymme.

Dessa invändningar till trots, en klassiker har skapats. Den första på vårt språk utgivna översikten av svensk radiologisk utveckling från begynnelsen för ett sekel sedan. •